

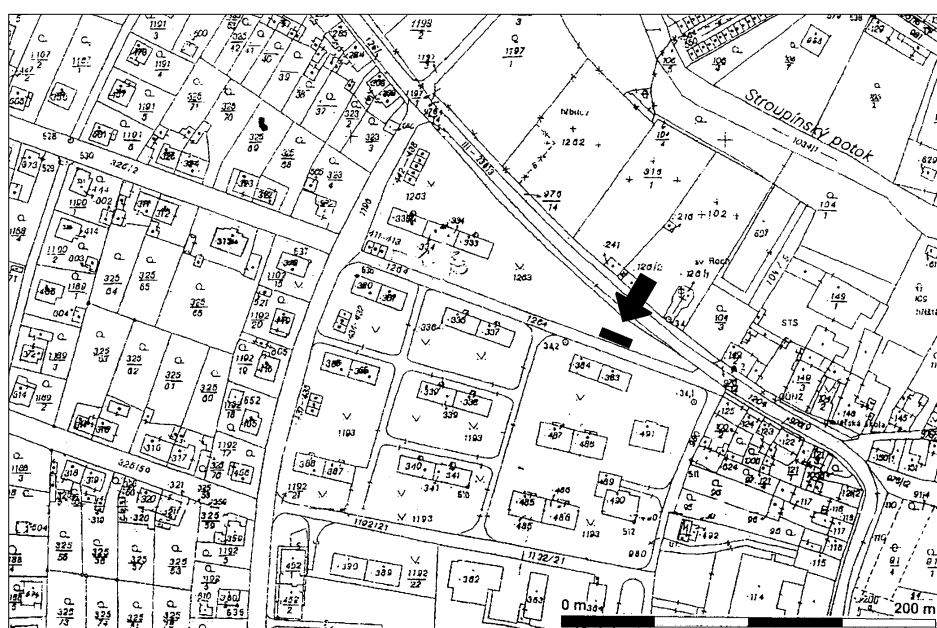
LATÉNSKÉ A RANĚ STŘEDOVĚKÉ NÁLEZY Z VÝZKUMU J. MALIČKÉHO V ŽEBRÁKU V LETECH 1960–1962

Daniel Stolz – Tomáš Polišínský

Při stavbě obytných domů v severozápadní části města Žebrák v letech 1960–1962 prozkoumal J. Maličský objekty a kulturní vrstvu obsahující neolitické, laténské a raně středověké nálezy. O výzkumu uveřejnil pouze krátkou zprávu v *Archeologických rozhledech* v roce 1970 (*Maličský 1970*). Při zpracování neolitického materiálu z tohoto výzkumu v rámci řešení grantu č. 404/04/1413 (Žebrák – neolitický výrobní areál s doklady zpracování štípané industrie a mlýnů), uděleného Grantovou agenturou ČR, byl zpracován i ostatní archeologický materiál, jehož uveřejnění je cílem tohoto příspěvku.

POLOHA A CHARAKTER NALEZIŠTĚ

Naleziště se rozkládá na severním okraji města (*obr. 1*). Nadmořská výška se zde pohybuje mezi 342 a 344 m. Souřadnice na ZM 12-32-24 jsou 263/33 mm od západní a jižní sekční čáry. Terén zde tvoří mírný svah se sklonem k severu do údolí Sroupinského potoka, který protéká ve vzdálenosti 150 m a jeho hladina leží o 6 m níže než plocha lokality. Podloží zde tvoří sprašovitě hlíny s pokryvem hnědých púd. V nejbližším okolí převládají deluviální hlinité (až hlinitokamenité) sedimenty s pokryvem hnědozemě, hnědých a málo nivních púd. Dle geobotanické rekonstrukční mapy zde převládají dubohabrové háje (*Mikyška 1972*, list M-33-XX Plzeň). Okolí Žebráku je řazeno mezi mírně vlhké okrsky s mírnou zimou, roční úhrn srážek činí 550 mm, průměrná roční teplota se pohybuje okolo 8 °C, celé území si z klimatického hlediska zachovává charakter pahorkatiny.

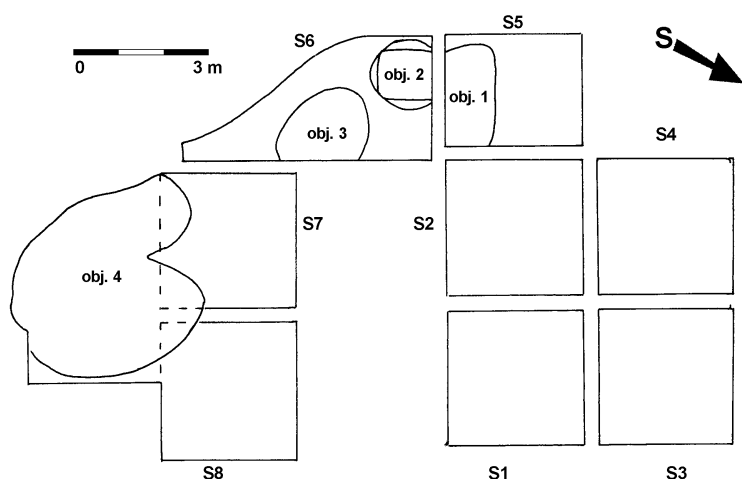
Obr. 1. Žebrák, okr. Beroun. Výřez z katastrální mapy z vyznačením místa výzkumu

HISTORIE VÝZKUMU

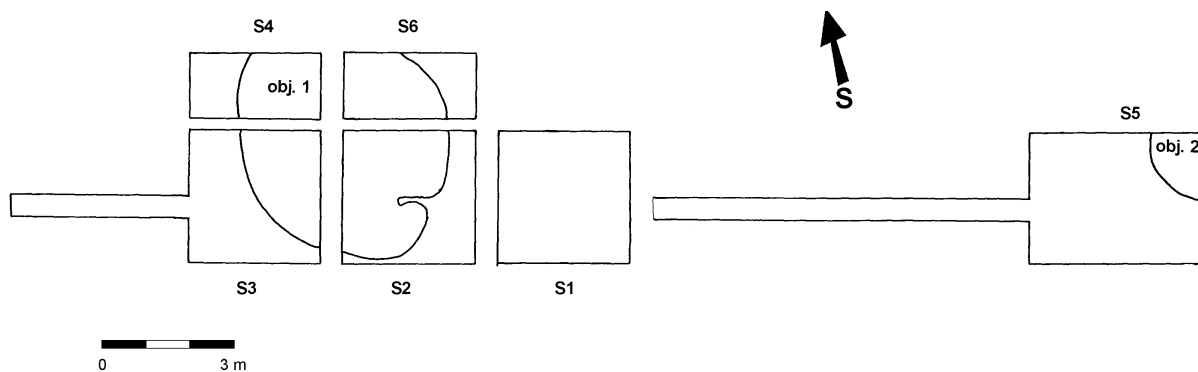
V roce 1960 stavěl TOS Žebrák obytné domy na severním okraji města, v severní části parcel č. k. 317/2 a 318/2. Při hloubení výkopů pro kanalizaci byly porušeny archeologické situace, což bylo oznámeno archeologovi hořovického muzea J. Maličkému. Při návštěvě stavby 20. a 21. 8. zjistil ve stěně výkopu dva laténské objekty, které zdokumentoval. Kvůli podrobnějšímu poznání nově zjištěného laténského osídlení provedl J. Maličský v následujících dvou letech v těsném sousedství objektů zjišťovací výzkum.

Výzkum začal v roce 1961 odkrytím čtyř sond o velikosti 3×3 m, mezi kterými ponechal J. Maličský kontrolní boky o šířce 0,3 m (*obr. 2*). V sondě 3 a 4 nebyly zjištěny archeologické situace, pouze v sondě 1 a 2 se nacházela slabá kulturní vrstva, proto umístil na východním okraji zkoumané plochy (v místě největší mocnosti kulturní vrstvy) další sondu (č. 5) o velikosti 3×2,5 m. Při jejím odkryvu prozkoumal objekt, který pokračoval na jih. V těchto místech pokračoval ve výzkumu (nepravidelná sonda č. 6 o rozměrech 5,5×2,75 m). Další dvě sondy (č. 7 a 8) o rozměrech 3×3 m situoval jižně od zkoumané plochy. V obou sondách byl odkryt rozsáhlý objekt pokračující na jih, proto byl výzkum rozšířen tímto směrem o 3,5 m až ke stávající cestě. Celkově bylo prozkoumáno zhruba 85 m².

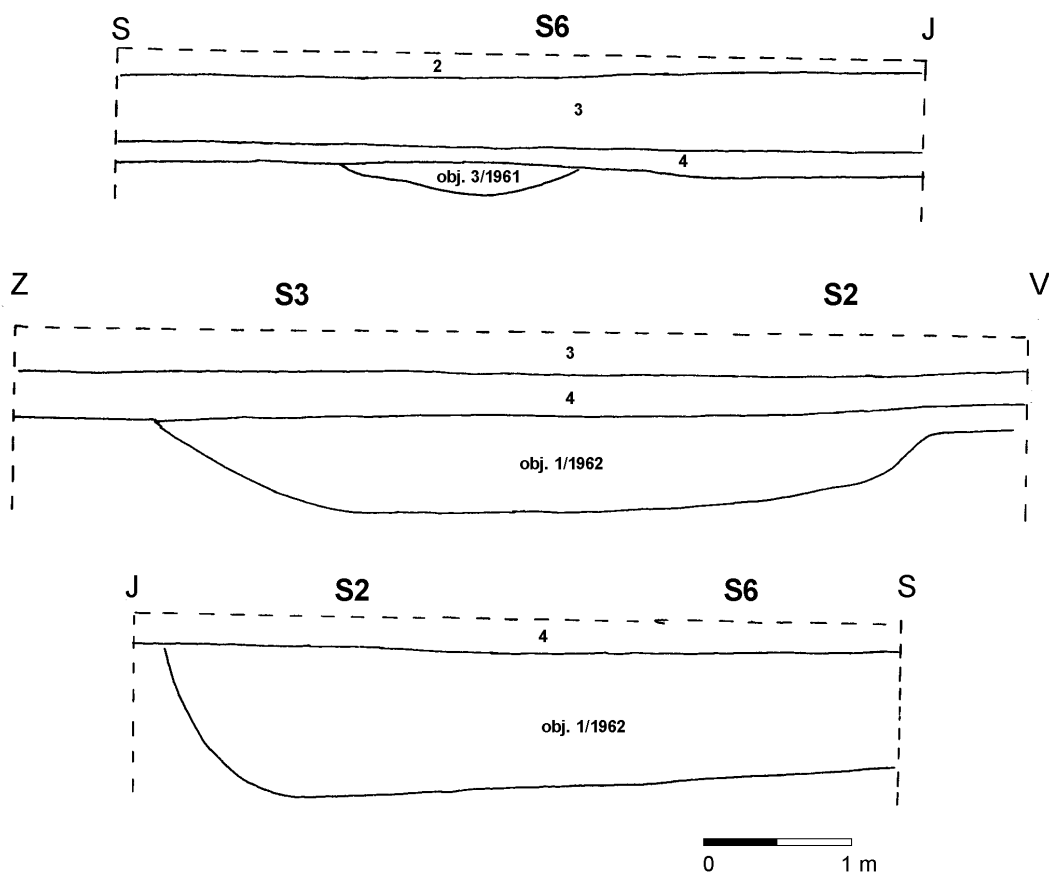
V roce 1962 pokračoval výzkum položením dvou sond o rozměrech 3×3 m 10 m východně od výzkumu z předešlého roku (*obr. 3*). V sondě 2 byl zjištěn rozsáhlý objekt pokračující na západ a sever. Kvůli prozkoumání zbývajících částí objektu umístil J. Maličský do těchto míst další tři sondy (sonda 3 o rozměrech 3×3 m, sonda 4 o rozměrech 3×1,5 m a sonda 6 o rozměrech 3×1,5 m). Výzkum poté pokračoval odkrytím úzké sondy o rozměrech 4×0,5 m směrem na západ, která obsahovala minimum

Obr. 2. Žebrák, okr. Beroun. Rozložení sond a objektů v roce 1961. Překresleno z nálezové zprávy Archivu NZ ArÚ AV ČR, čj. 1590/64

Obr. 3. Žebrák, okr. Beroun. Rozložení sond a objektů v roce 1962. Překresleno z nálezové zprávy Archivu NZ ArÚ AV ČR, čj. 3859/64

Obr. 4. Žebrák, okr. Beroun. Profily objektů 3/1961 a 1/1962

nálezů, proto již nebyla rozšířena. Další sondu (č. 5) o rozměrech 4×3 m položil 9 m východně od stávajícího výzkumu. Nakonec byla ještě vyhloubena mezi sondou 1 a 5 úzká sonda o rozměrech 8,5×0,5 m. Celkově bylo prozkoumána plocha o velikosti zhruba 54 m².

POPIS ARCHEOLOGICKÝCH SITUACÍ

Výzkum 1960

Rozsáhlá první jáma (objekt 1) snad se zbytky pece o délce 3 m a hloubce od povrchu 1,4 m náležela době laténské. Druhá menší jáma (objekt 2) patřila také laténskému období. Rozkládala se 7 m západně od prvního objektu. Její rozměry nebyly zjištěny.

Výzkum 1961

Vrstvy: 1 – 15 cm drn; 2 – 5–10 cm navážky (asi stará cesta), přítomna pouze v sondě 1–5; 3 – 50–60 cm šedá ornice; 4 – 15–20 cm tmavošedá vrstva, objevila se pouze v sondách 1, 2, 5, 6; 5 – tmavě hnědá hlinitosprašovitá (podloží).

Nálezy: vrstva 3 – vrcholně středověká a novověká keramika, ojediněle zlomky laténské a neolitické keramiky; vrstva 4 – pouze laténská keramika.

První objekt byl zjištěn v sondě 5 v hloubce 0,8 m (délka: cca 2,5 m, šířka: 1 m, hloubka: 0,4 m). Patřil kultuře s lineární keramikou. Další objekt odkrytý v sondě 6 představuje velké kruhové ohniště o průměru 1,5 m zjištěné v hloubce 0,8 m a pod ním velká laténská kotlovitá jáma (hloubka 0,13) s uhlíky a popelem (objekt 2) v severozápadním rohu sondy 6. Při východní straně stejné sondy byla prozkoumána laténská elipsovité jáma (objekt 3). Podle kresebné dokumentace má rozměry cca 2,1×1,6 m, ale J. Maličský (1970, 508) uvádí rozměry 2,8×2×0,4 m. V sondách 7 a 8 se rozprostírala rozsáhlá jáma kultury s lineární keramikou (objekt 4). Měla elipsovitý tvar s osou JJV–SSZ a zjištěnými rozměry 5×4 m a hloubkou 0,82 m. Začínala 0,59 m od původního povrchu. Na jihu byla porušena výkopem kanalizace a stavbou cesty.

Výzkum 1962

Vrstvy: 1 – 15 cm drn; 2 – 5–10 cm navážka (asi stará cesta); 3 – 50–60 cm šedá ornice; 4 – 15–20 cm tmavošedá vrstva, přítomna v sondách 2–6.

Nálezy: vrstva 3 – vrcholně středověká a novověká keramika, málo zlomky laténské a raně středověké keramiky; na rozhraní vrstev 3 a 4 hlavně raně středověká keramika; 4 – v sondách 2–4 a 6 především laténská keramika, v horní části v některých místech raně středověká keramika, ve spodní části i neolitická keramika, v sondě 5 neolitická, laténská a raně středověké keramika, ve východní úzké sondě především raně středověká keramika a málo laténská keramika.

První objekt laténského stáří byl odkryt v hloubce 0,7 m v sondách 2, 3, 4 a 6. Nebyl ale prozkoumán v úplnosti, neboť jeho část pokračovala severním směrem mimo hranice zkoumané plochy. Zjištěné rozměry – délka: 6,4 m, šířka: 4,5 m, hloubka 0,52 m. Na samém dně v hloubce 0,4 m ve čtvercích 2 a 3 bylo zjištěno ohniště. Část dalšího objektu byla prozkoumána v sondě 5. Zjištěné rozměry – délka 1,5 m, šířka 1,2 m, hloubka 0,15 m. Objekt patřil laténskému období. Kromě keramiky obsahoval i několik zlomků železných artefaktů.

Bohužel u objektů a vrstev nebyla provedena podrobnější kresebná a popisná dokumentace. Máme zachován pouze plán sond 1:50 s horním obrysem a profily objektů 1/1961, 3/1961, 4/1961, 1/1962, 2/1962 v měřítku 1:20 nebo 1:25, proto neznáme přesný půdorys všech objektů, tvar spodních částí objektů z roku 1960 a jednoho z roku 1961 a ani jejich výplň. Rovněž u údajných ohnišť nelze rozhodnout, jestli představují skutečná ohniště nebo jen zásypové uhlíkaté vrstvy.

NÁLEZY

Laténská keramika

Výzkum 1960

Do LT B–D je rámcově datovatelných 103 keramických zlomů. Z těchto:

- okrajů 22 ks (14 oblých, 1 ovalený, 7 vodorovně seříznutých)
- zlomků dna 6 ks (3 ks z jedné jemné misky s profilovanou nožkou, *obr. 5:6*)
- zlomků ze stěn 75 ks (62 ks hrubých, blíže neurčitelných)

Určitelné tvary:

- mísa 17 ks (8 se zahnutým okrajem, 1 s esovitě prohnutým okrajem, 5 s rovným okrajem)
- hrnec 5 ks
- soudkovitý hrnec 5 ks (*obr. 6:23*)
- láhev 1 ks (*obr. 5:3*)

Kvalita, povrchové úpravy a výzdoba:

- jemná keramika 14 ks (z toho 13 ks točená na kruhu)
- grafitová keramika 2 ks
- v ruce vyráběná keramika 7 ks
- tuhování povrchu 1 ks
- nepravidelné (chuchvalcovité) drsnění povrchu 4 ks
- věchtování povrchu 1 ks
- hřebenování 2 ks (z toho 1 jemné, *obr. 5:4,5*)
- černý lesklý nátěr 6 ks (*obr. 5:2*)
- příměs slídy v ostřivu 5 ks
- mletá keramika v ostřivu 1 ks

Výzkum 1961

Do LT B–D je datovatelných 25 keramických zlomků. Z těchto:

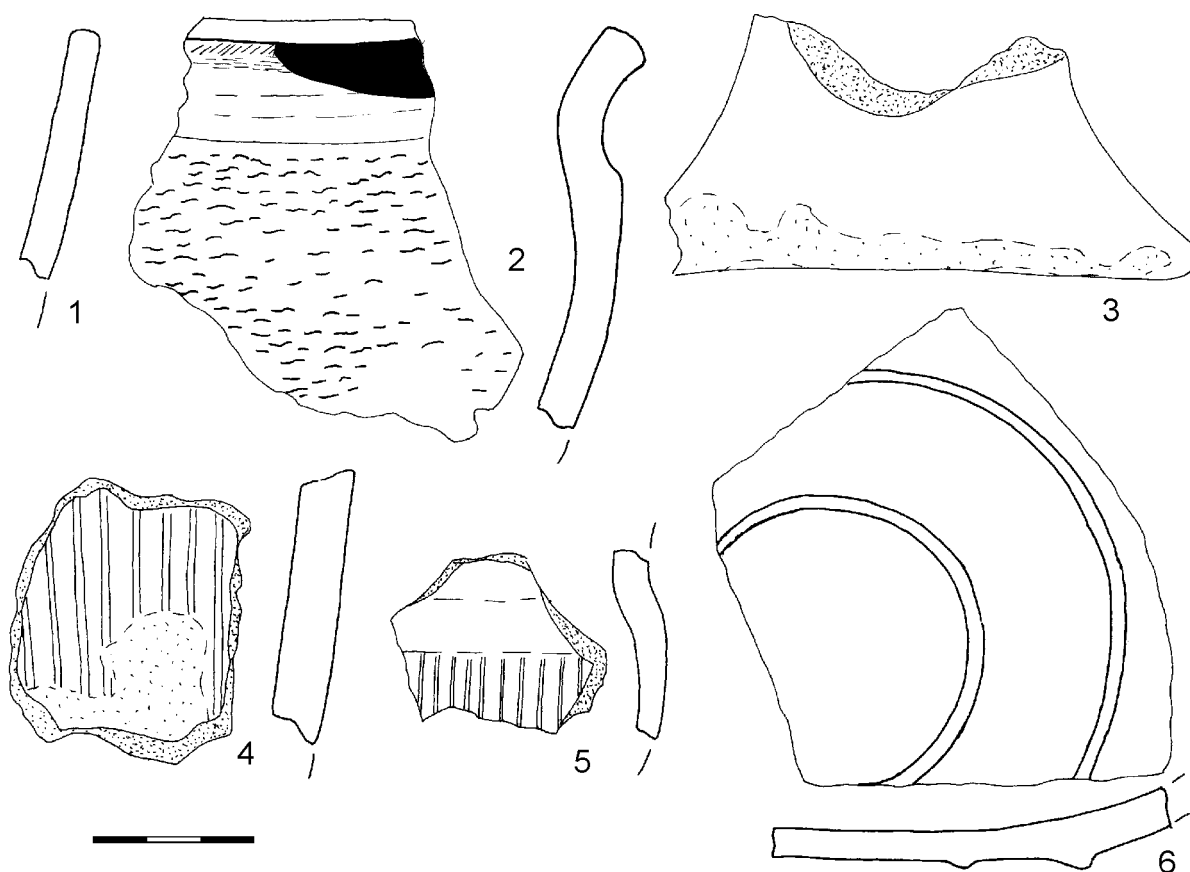
- okrajů 6 ks (2 oblé, 3 ovalené, 1 seříznutý)
- dno 1 ks
- zlomků ze stěn 18 ks (z toho 14 ks hrubých, blíže neurčitelných)

Určitelné tvary:

- mísa 3 ks (1 se zahnutým okrajem)
- hrnec 2 ks

Kvalita, povrchové úpravy a výzdoba:

- grafitová keramika 1 ks

Obr. 5. Žebrák, okr. Beroun. Laténská keramika

- hřebenování 1 ks
- černý lesklý nátěr 2 ks
- mletá keramika v ostřivu 1 ks

Výzkum 1962

Do LT B–D je datovatelných 236 keramických zlomků. Z těchto:

- okrajů 30 ks (16 oblých, 3 ovalené – obr. 6:29, 3 vodorovně seříznuté, 2 střechovité, 1 fazetovaný – obr. 6:18)
- zlomků dna 6 ks
- zlomků ze stěn 200 ks (z toho 171 hrubých, blíže neurčitelných)

Určitelné tvary:

- mísa 13 ks (9 se zahnutým okrajem, 1 se zalomeným okrajem, 3 s rovným okrajem)
- hrnec 9 ks
- soudkovitý hrnec 1 ks
- zásobnice 1 ks (obr. 6:18)

Kvalita, povrchové úpravy a výzdoba:

- keramika točená na kruhu 2 ks
- keramika vyráběná v ruce 1 ks
- grafitová keramika 19 ks
- hřebenování 5 ks
- lehké drsnění 1 ks
- nepravidelné (chuchvalcovité) drsnění 1 ks
- struhadlovité drsnění 1 ks
- černý lesklý nátěr 5 ks
- příměs slídy v ostřivu 2 ks

Obr. 6. Žebrák, okr. Beroun. Laténská keramika

Zhodnocení

V keramickém souboru se vyskytují chronologicky citlivější prvky typické jak pro období LT B2–C1, jako je např. nepravidelné (chuchvalcovité) drsnění povrchu (*obr. 5:2*), tak prvky charakterističtější spíše pro mladší období LT C2–D, jako jsou např. černý lesklý nátěr (*obr. 5:2*) a struhadlovité drsnění nebo třeba miska se zalomeným okrajem (*obr. 6:38*). Vzhledem k početnějšímu výskytu mladších prvků se domníváme, že těžiště osídlení lokality v laténském období je třeba klást do stupňů LT C a LT D. Vyloučit ovšem nelze ani počátek ve stupni LT B, mimo jiné také proto, že osídlení regionu již v této době prokazují nálezy hrobů (Trubín, Libomyšl, Skřípel).

Raně středověká keramika

Až na jedno nezdobené podhrdlí ze sond z roku 1961 pochází všechna raně středověká keramika z výzkumu v roce 1962. Celkově bylo identifikováno 213 zlomků keramiky z tohoto období. Keramika se nachází ve značně fragmentárním stavu (velikost 0–3 cm 141 ks, 3–6 cm 71 ks, 6–9 cm 1 ks). Barva převládá šedá, šedobílá, černošedá, hnědošedá, černá a hnědá. Keramická hmota má výraznou příměs písku a kaménků do velikosti 2–3 mm. U několika zlomků bylo zjištěno i hrubší ostřívo o velikosti až 5 mm. Neplastické složky těsta vystupují většinou mírně krupičkovitě na povrch, který je vyhlazen. V méně případech je povrch vyhlazen beze stop plastických složek keramické hmoty. Výpal je středně tvrdý oxidací. Síla stěn se obvykle pohybuje v rozmezí 5–10 mm. Tvarově dominují hrnce různých velikostí. Podle okrajových zlomků jde převážně o vejčité a soudkovité hrnce esovité profilace s výdutí v horní třetině.

Okraje máme zastoupeny 18 kusy. Mírně převažují ven vyhnuté okraje s kuželovitým seříznutím (celkem 7 ks, *obr. 7:1–3,7,17,45,47*). Časté jsou i ven vyhnuté a zaoblené okraje (4 ks, *obr. 7:44,48,49*). Ven vyhnuté okraje se svislým seříznutím evidujeme ve dvou případech. Jednou je zastoupen ven vyhnutý okraj s vodorovným a svislým seříznutím (*obr. 7:12*) a vyhnutý okraj s mělce žlábkovitou vnitřní stěnou a zaoblenou horní hranou (*obr. 8:5*).

Výzdobu jsme zjistili na 59 zlomcích (tj. na 27 % veškeré keramiky). Byla prováděna hřebenovými nástroji a pouze ojediněle samostatným hrotem. Podle dochovaných jedinců je výzdoba situována nejčastěji na podhrdlí a výduti. Základním výzdobným prvkem jsou pásy mnohonásobných vlnic a vodorovných linií. Poznání celých výzdobných motivů výrazně ztěžuje velká zlomkovitost keramiky, proto známe pravděpodobně pouze části výzdobných motivů, které tvoří pás vodorovných linií a dva pásy vícenásobných vlnic (*obr. 7:8*), vodorovná linie a dvě jednoduché vlnice (*obr. 7:16*), dva pásy vícenásobných vlnic (*obr. 7:29; 8:12,14*), dva pásy vodorovných linií, kombinace pásu vícenásobných vlnic a vodorovných linií (*obr. 7:25,28; 8:7*), samostatná vlnovka a samostatná vodorovná linie (*obr. 8:10*), pás vícenásobných vlnic a pás šikmých otisků hřebenového kolku (*obr. 8:1*) a pás vodorovných linií s pásem šikmých otisků hřebenového kolku (*obr. 7:13*). Na naprosté většině zdobených zlomků se ale dochoval pouze jeden výzdobný motiv (jednoduchá vlnice, svazek vlnic, jednoduchá vodorovná linie, svazek vodorovných linií a pás šikmých otisků hřebenového kolku). Pro větší přehlednost bylo také podle kódu M. Buchvaldka, J. Slámy a J. Zemana (1978, 18, 80) spočítáno procentuální zastoupení jednotlivých druhů dochované výzdoby.

Aa (jednoduchá vlnice) 1 ks 1,5 %

Ab (svazek vlnice) 33 ks 56 %

Ba (jednoduchá vodorovná linie) 2 ks 3 %

Bb (svazek vodorovných linií) 7 ks 12 %

Ca1 (pás šikmých otisků hřebenového kolku) 1 ks 1,5 %

Bb+2Ab 1 ks 1,5 %

Ba+2Aa 1 ks 1,5 %

2xAb 5 ks 9 %

Ab+Bb 3 ks 5 %

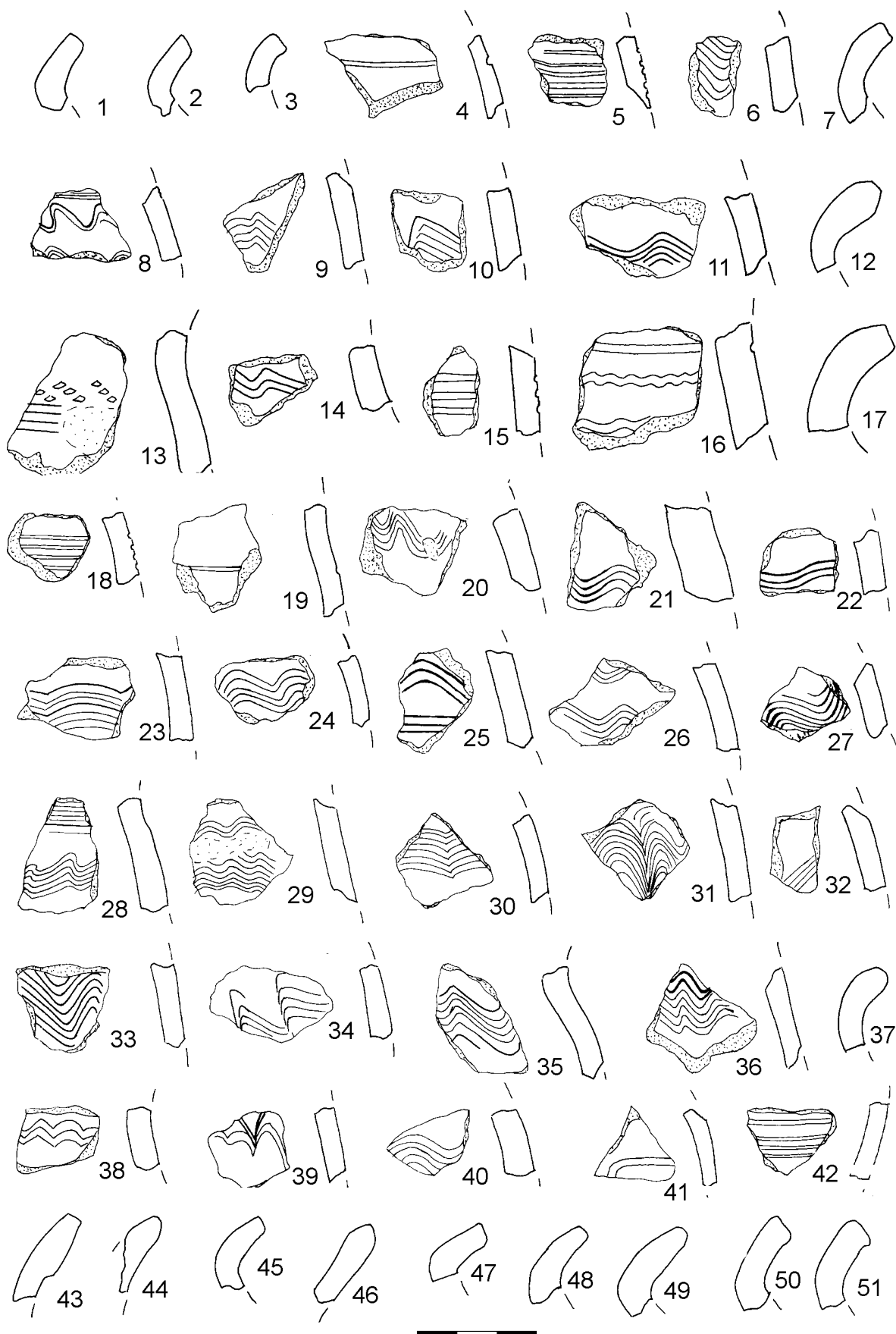
2xBb 2 ks 3 %

Aa+Ba 1 ks 1,5 %

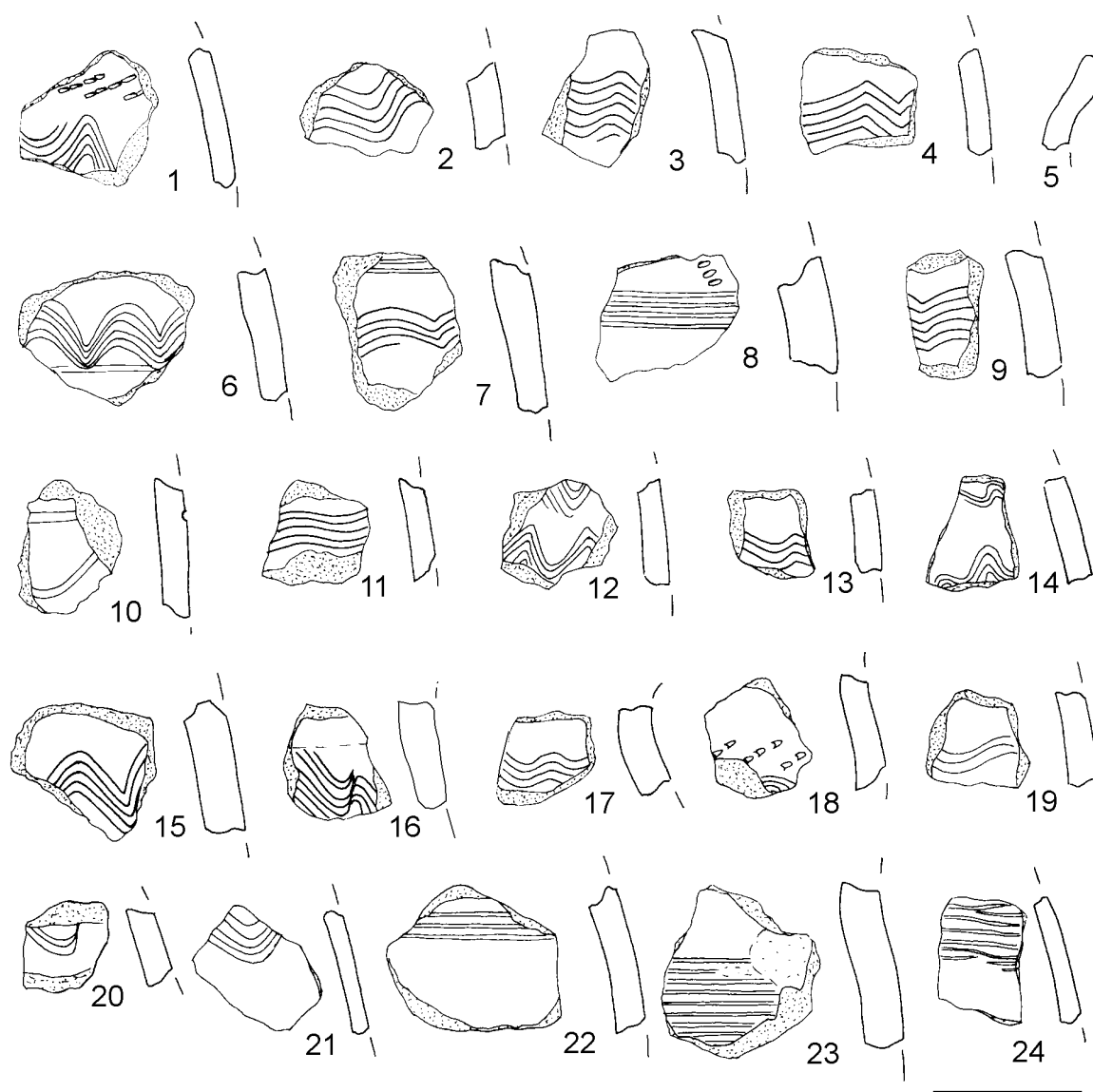
Ab+Ca1 1 ks 1,5 %

Bb+Ca1 1 ks 1,5 %

Při srovnání s podrobně publikovaným materiálem z Klučova (*Kudrnáč 1970*), Doubravčic (*Profantová 1998*), Kozárovic (*Buchvaldek – Sláma – Zeman 1978*) a Dolních Břežan (*Čtverák – Lutovský 1999*) má

Obr. 7. Žebrák, okr. Beroun. Raně středověká keramika

Obr. 8. Žebrák, okr. Beroun. Raně středověká keramika

náš soubor nejvíce podobností v mladším klučovském horizontu. Patří tedy až na určité (níže popsané) výjimky do střední doby hradištní. Malý soubor keramiky (výzdoba samostatných vlnic a jednoduchých linií, kalichovitý okraj a šedobílé tenkostěnné zlomky nádob) dokazují, že na lokalitě je zastoupeno i mladohradištní období.

ZÁVĚR

Při záchranném výzkumu v letech 1960–1962 na severním okraji města J. Maličský poprvé prokázal laténské a raně středověké osídlení zdejšího katastru a upřesnil rozsah neolitické lokality. Nové zpracování archeologického materiálu ze dvou mladších období přineslo upřesnění jejich datace. Těžiště laténské osady je třeba klást do stupňů LT C a LT D. Raně středověké osídlení začalo ve střední době hradištní a patrně pokračovalo v těchto místech nebo v nejbližším okolí i v mladší době hradištní. Další mladohradištní lokality byly zjištěny J. Maličským asi 0,2 km jižně při stavbě školy (dosud nepublikováno) a v severovýchodním rohu náměstí poblíž budovy děkanství (Maličský 1970, 512). V mladší době hradištní tak snad můžeme předpokládat na území katastru zástavbu z rozptýlených malých sídlištních jednotek, která je obvyklá i v ostatních oblastech Čech.

LITERATURA A PRAMENY

- Buchvaldek, M. – Sláma, J. – Zeman, J. 1978:* Slovanské hradiště u Kozárovic. *Praehistorica* 6. Praha.
- Čtverák, V. – Lutovský, M. 1999:* Raně středověké hradiště v poloze „Hradištátko“ u Dolních Břežan, okr. Praha-západ, *Archeologie ve středních Čechách* 3, 407–440.
- Kudrnáč, J. 1970:* Klučov. Staroslovanské hradiště ve středních Čechách. Praha.
- Maličský, J. 1964a:* Žebrák, okr. Beroun. Výzkum 1961. *Archiv NZ ArÚ AV ČR. Čj.* 1590/64.
- Maličský, J. 1964b:* Žebrák, okr. Beroun. Výzkum 1962. *Archiv NZ ArÚ AV ČR. Čj.* 3859/64.
- Maličský, J. 1970:* Objev pravěkých sídlišť v Žebráku, *Archeologické rozhledy* 22, 507–512, 627–628.
- Mikyška, R. a kol. 1972:* Geobotanická mapa ČSSR. 1. České země. Praha.
- Profantová, N. 1998:* Doubravčice. K problematice počátků raně středověkého hradiště na základě výzkumů J. Kudrnáče, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 157–275.

LA TÈNE AND EARLY MEDIEVAL FINDS FROM J. MALIČKÝ'S EXCAVATIONS AT ŽEBRÁK

During construction of residential buildings in the north-western part of the town of Žebrák in 1960–1962, J. Maličský investigated Neolithic features and a cultural layer containing La Tène and Early Medieval finds. The aim of this article is to publish the finds context and artefacts from the latter two periods. The La Tène settlement falls within the Middle to Late La Tène phase, and the scanty evidence for medieval settlement comes from the Middle and Late 'Hillfort' periods.

DANIEL STOLZ, TOMÁŠ POLIŠENSKÝ

ÚSTAV ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKOVÉ PÉČE STŘEDNÍCH ČECH, NAD OLŠINAMI 3, 100 00 PRAHA 10